

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ансофф И. Стратегическое управление / Сокр. пер. с англ. – М. : Экономика, 1989. – 519 с.
2. Кузьмін О.Є. Теоретичні та прикладні засади менеджменту : навч. посіб. / О.Є. Кузьмін, О.Г. Мельник. – 2-ге вид. доп. і перероб. – Львів : Нац. ун-т «Львівська політехніка» (Інформаційно-видавничий центр «ІНТЕЛЕКТ+» Інституту післядипломної освіти), «Інтелект-Захід», 2003. – 352 с.
3. Леонтьев Б.Б. Цена интеллекта. Интеллектуальный капитал в российском бизнесе / Б.Б. Леонтьев. – М. : Издательский центр «Аксионер», 2002. – 200 с.
4. Фатхутдинов Р.А. Инновационный менеджмент / Р.А. Фатхутдинов. – СПб. : Питер, 2002. – 400 с.
5. Хілуха О.А. Управління інтелектуальним капіталом машинобудівних підприємств : теоретичні та прикладні положення : монографія / О.А. Хілуха, О.Є. Кузьмін, Л.Г. Ліпич. – Луцьк : Вежа-Друк, 2014. – 200 с.

УДК 330.142.211:330.522.2

Хуторської П.О.*кандидат економічних наук,**доцент кафедри економіки та управління підприємством
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара***ВІДТВОРЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВ
В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ**

У статті розглянуто сучасний стан відтворювального процесу економічних ресурсів підприємств в Україні в цілому та за окремими видами економічної діяльності. Зроблено аналіз швидкості оборотності авансованого капіталу. Виявлено тенденції відтворювальних процесів ресурсів підприємства в умовах значних темпів інфляції.

Ключові слова: економічні ресурси, кругообіг капіталу, швидкість оборотності, просте та розширене відтворення, джерела відтворення.

Хуторской П.А. ВОСПРОИЗВОДСТВО ЭКОНОМИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ ПРЕДПРИЯТИЙ В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА

В статье рассмотрено современное состояние воспроизводственного процесса экономических ресурсов предприятий в Украине в целом и по отдельным видам экономической деятельности. Сделан анализ скорости оборачиваемости авансированного капитала. Выявлены тенденции воспроизводственных процессов ресурсов предприятия в условиях значительных темпов инфляции.

Ключевые слова: экономические ресурсы, кругооборот капитала, скорость оборачиваемости, простое и расширенное воспроизводство, источники воспроизводства.

Khutorskoy P.A. REPRODUCTION OF ECONOMIC RESOURCES OF ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF ECONOMIC CRISIS

In the article the modern reproduction process of economic resources of enterprises state is considered in Ukraine on the whole and on the separate types of economic activity. The analysis of speed of turnover of the advanced capital is done. The tendencies of reproduction processes of resources of enterprise are exposed in the conditions of considerable inflation rates.

Keywords: economic resources, circulation of capital, speed of turnover, simple and extended reproduction, sources of reproduction.

Постановка проблеми. Вирішальними у господарській діяльності підприємств є проблеми відтворення ресурсів підприємства. Структурні перетворення економіки, розвиток ринкових відносин, зміна форм власності за останні роки призвели до необхідності удосконалення стратегії відтворення ресурсів підприємств. Невирішені питання відтворення авансованого капіталу набули значної глибини, що призвело до зниження рівня конкурентоспроможності продукції українських підприємств на зовнішніх ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальним економічним проблемам формування та вдосконалення відтворювального процесу економічних ресурсів підприємств національної економіки присвячені наукові розробки таких відомих українських науковців, як М.Я. Дем'яненко, В.Я. Месель-Веселяк, М.Ф. Огічук, В.Я. Плаксієнко, О.В. Олійник, П.Т. Саблук, Л.М. Худолій, М.Й. Хорунжий та ін.

У дослідженнях учених вивчалися і аналізувалися різні аспекти становлення та інтенсифікації економіки України у різні періоди, а також пропонувалися теоретичні й практичні рекомендації з удосконалення процесу відтворення як окремих економічних ресурсів, так і всього авансованого капіталу.

Проте більшість із опублікованих робіт готувалася в умовах становлення України як суверенної, незалежної держави, і тому в них не знайшли відображення нові проблеми ефективності, які зумовлені ринковими трансформаціями, впровадженням інвестиційно-інноваційних моделей розвитку та кризовими явищами, що мають місце у світовій економіці та економіці України.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є проведення аналізу стану відтворювального процесу економічних ресурсів та виявлення шляхів щодо його покращення в умовах економічної кризи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із головних завдань у формуванні сприятливих виробничих умов для всіх суб'єктів господарювання є створення діючого механізму регулювання процесу відтворення економічних ресурсів, який давав би можливість не тільки вести просте відтворення факторів виробництва, а й розвиватися підприємствам, не залежно від форми власності та галузевої належності.

Процес кругообігу економічних ресурсів підприємства може здійснюватися шляхом простого і розширеного відтворення. «Відшкодування витрачених засобів виробництва – об'єктивна умова простого від-

творення і збереження досягнутого рівня виробництва. Для здійснення розширеного відтворення необхідно спочатку відшкодувати спожиті кошти, а вже потім розширювати виробництво на основі залучення додаткових виробничих фондів» [2, с. 183]. Інакше кажучи, щоб здійснити наступний цикл виробництва, підприємство повинне відшкодувати спожиті засоби виробництва за рахунок частини валового продукту в тому ж обсязі – простому, і в збільшеному – при розширеному відтворенні. Отже, джерелом простого відтворення авансованих у виробництво ресурсів є собівартість продукції, а джерелом розширеного відтворення – прибуток.

У процесі виробництва продукції беруть участь наступні економічні ресурси: основні засоби, оборотні засоби, трудові ресурси. Всі перелічені економічні ресурси беруть участь у процесі виробництва, у результаті якого створюється продукція. Від реалізації продукції підприємство отримує виторг, із якого повинні відшкодуватися авансовані у виробництво економічні ресурси.

Основні засоби беруть участь у кількох виробничих циклах і переносять свою вартість на вартість готової продукції по частинах у вигляді амортизаційних відрахувань. Оборотні засоби беруть участь в одному виробничому циклі та переносять свою вартість на вартість готової продукції повністю протягом одного виробничого циклу у вигляді матеріальних витрат. Трудові ресурси відбиті у вартості готової продукції у вигляді фонду оплати праці.

Схематично процес кругообігу авансованих ресурсів представлений на рисунку 1. Процес кругообігу економічних ресурсів є сумою кругообігів окремих його складових. А швидкість оборотності капіталу, відповідно, залежить від швидкостей оборотності кожного ресурсу. Чим вища питома вага того чи іншого виду ресурсів у структурі витрат виробництва, тим більше впливає швидкість його оборотності на швидкість оборотності всього авансованого капіталу.

Виходячи з економічної сутності окремих видів ресурсів, виходить, що найбільшу швидкість оборотності в порівнянні з іншими видами ресурсів мають оборотні засоби, тому що вони беруть участь тільки в одному виробничому циклі та по закінченні його повністю відшкодовуються в тому ж обсязі. Отже, швидкість оборотності авансованого капіталу завжди прагнучим до швидкості оборотності оборотних засобів за умови збільшення їх частки у структурі активів.

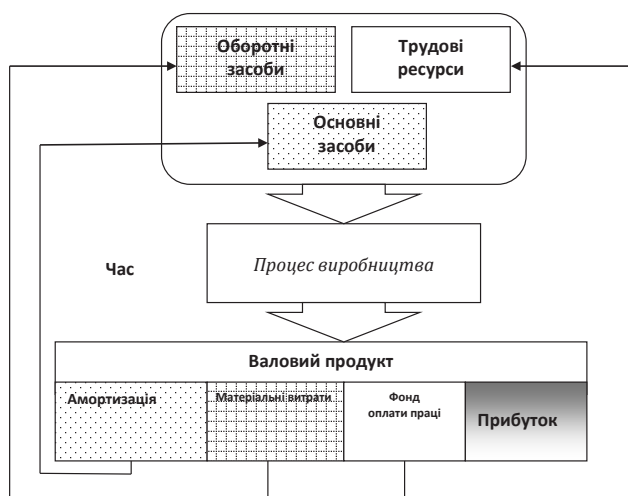

Рис. 1. Схема кругообігу економічних ресурсів підприємства

Швидкість оборотності авансованого капіталу визначається за формулою:

$$K_{ак} = \frac{B}{AK} = \frac{B}{C_{об}} * \frac{C_{об}}{AK}, \quad (1)$$

де: $K_{ак}$ – коефіцієнт оборотності авансованого капіталу;

B – виручка від реалізації продукції, робіт і послуг;

AK – середньорічна вартість авансованого капіталу;

$C_{об}$ – середньорічна вартість оборотних засобів.

З цієї формули виходить, що швидкість оборотності авансованих у виробництво ресурсів безпосередньо залежить від швидкості оборотності оборотних засобів. Тобто чим вища швидкість оборотності оборотних засобів і більша питома вага їх у структурі активів, тим швидше відновлюється авансований у виробництво капітал.

Простеживши динаміку швидкості оборотності авансованого капіталу в цілому по всіх підприємствах України (рис. 2), можна побачити, що за три останні роки швидкість оборотності авансованих ресурсів із року в рік знижувалася і в 2013 р. досягла значення 0,783, що майже на 1/5 менше за показник 2011 р. Це відбувалося в основному за рахунок уповільнення оборотності оборотних засобів з 1,771 обороту у 2011 році до 1,456 обороту – у 2013 році, тобто на 17,8% менше. Питома вага оборотних активів в структурі авансованого капіталу зменшилася не суттєво і досягла у 2013 році 53,8%. Аналогічно знизилася швидкість оборотності авансованого капіталу і за такими видами економічної діяльності, як промисловість і сільське, лісове та рибне господарство. У сільському господарстві оборотність активів знизилася з 0,641 обороти у 2011 році до 0,564 обороти у 2013 році, при тому, що питома вага оборотних активів у балансі підприємств підвищилася на 3,2% і у 2013 році досягла значення 62,8%. Щодо промисловості, то тут знизилася швидкість оборотності як оборотних активів, так і всього авансованого капіталу з поступовим зменшенням питомої ваги оборотних активів у структурі балансу.

Отже, маємо тенденцію до уповільнення оборотності економічних ресурсів підприємств в економіці України. Що й відбулося за рахунок більш високих темпів зростання вартості ресурсів підприємств по відношенню до темпів зростання виручки від реалізації продукції.

Рис. 2. Динаміка швидкості оборотності авансованого капіталу підприємств України

Здійснення відтворювального процесу економічних ресурсів на підприємствах значною мірою залежить від ефективності виробництва в кожному виробничому циклі. Тобто підприємства спроможні покривати витрачені ресурси із виручки за умови прибутковості. У разі отримання збитків не вистачає коштів навіть на просте відтворення за вартістю, не враховуючи інфляційні процеси.

Розширене відтворення передбачає збільшення розмірів ресурсів до кожного наступного циклу виробництва і поліпшення їх якості [3, с. 170]. Отже, оцінити рівень відтворювального процесу можна, проаналізувавши динаміку забезпеченості ресурсами в розрахунку на одного зайнятого працівника. Вартісним вираженням усіх наявних у підприємства ресурсів є вартість авансованого капіталу. Таким чином, динаміка концентрації авансованого капіталу в розрахунку на одного працівника є індикатором відтворення. Так, якщо вартість авансованого капіталу в розрахунку на одного працівника зростає, це свідчить про розширене відтворення ресурсів, якщо ж ця величина залишається стабільною, то про просте, а якщо знижується – про звужене відтворення.

Простеживши динаміку вартості авансованого капіталу в розрахунку на одного працівника в Україні за останні три роки (рис. 3), можна констатувати, що концентрація авансованого капіталу в цілому по економіці України підвищується. Так, якщо у 2011 році величина авансованого капіталу в розрахунку на одного працівника складала 428,6 тис. грн/люд., то у 2013 році вже 568,8 тис. грн/люд., тобто на 32,7% більше. Майже за такими самими темпами збільшувалась концентрація авансованого капіталу і за окремими видами економічної діяльності. Так, в промисловості сума авансованого капіталу зростає, за той самий період, з 409,6 тис. грн/люд. до 586,7 тис. грн/люд., тобто на 43,2% більше. У сільському господарстві авансований капітал у розрахунку на одного працівника за три роки зріс майже на 50%, з 271,1 тис. грн/ люд. у 2011 році до 405,8 тис. грн/люд.

Отже, за останні три роки спостерігався процес концентрації авансованого капіталу, що свідчить про розширене відтворення авансованих ресурсів за вартістю.

Рис. 3. Вартість авансованого капіталу в розрахунку на 1 працівника за видами економічної діяльності в Україні, тис. грн./люд.

А чи відбувалося якісне відтворення ресурсів, зокрема основних засобів, можна визначити за допомогою показника зношеності (рис. 4). Так, в цілому по економіці України за період з 2008 року показник зношеності основних засобів збільшився з 60,2% у 2008 році до 80,6%, тобто більш ніж на 20%. У сільському господарстві показник зношеності основних засобів майже не змінювався на протязі всього аналізованого періоду і коливався від 35,4% до 37,7% у різні роки. Причому такий низький показник зношеності в сільському господарстві пов'язаний не з тим, що в галузі краще, ніж в інших відбуваються процеси відтворення, а тому, що вже значна частина основних засобів відпрацювала всі можливі нормативні терміни експлуатації та списано. Знято з балансу підприємств значна кількість тваринницьких комплексів, у зв'язку зі знищенням галузі тварин-

ництва в багатьох підприємствах. У промисловості показник зношеності спочатку збільшився з 56,4% у 2008 році до 60,6% – у 2011 році, а потім знизився до 55,8% – у 2013 році. Отже, можна констатувати в останні два роки деяке поживлення відтворювальних процесів економічних ресурсів. Але це скоріше виняток, ніж тенденція.

Рис. 4. Показник зносу основних засобів підприємств за видами економічної діяльності в Україні

Процес простого відтворення авансованих у виробництво ресурсів повинен супроводжуватися регулярним поновленням їх у такому ж обсязі як усіх разом, так і кожного окремо. Причому варто мати на увазі, що зменшення одного фактора виробництва спричиняє збільшення іншого або зменшення обсягів виробництва одного чи кількох продуктів.

Відтворювальний процес основних засобів відіграє одну з вирішальних ролей у підвищенні ефективності використання всіх економічних ресурсів підприємства. Від своєчасної заміни зношеного морально та фізично обладнання на нове сучасне залежать якості, обсяг та собівартість виробленої продукції. Відтворення основних засобів може здійснюватися на простій та розширеній основі. Просте відтворення передбачає заміну зношеного обладнання на таке ж саме за технічними показниками. Однак в умовах інфляційних процесів, які мають місце у будь-якій економічній системі, вартість основних засобів постійно зростає, і, відповідно, просте відтворення за показниками продуктивності обладнання, по вартості буде розширеним. Тобто підприємству буде недостатньо коштів амортизаційного фонду для купівлі обладнання з такою самою продуктивністю та виникне потреба залучення додаткових джерел фінансування. Одним із таких джерел є прибуток підприємства, котрий з точки зору відтворювального процесу є джерелом розширеного, а не простого відтворення.

Отже, на вітчизняних підприємствах протягом всього існування незалежної України, відбувається звужений характер відтворення основних засобів. Це пов'язано з тим, що існує певна недосконалість амортизаційної системи, котра не має інвестиційного спрямування. З одного боку, розміри амортизаційних відрахувань не в змозі забезпечити навіть простого відтворення, з іншого боку, надходження від амортизації використовуються не за призначенням.

Проблема не цільового використання амортизаційного фонду знаходить своє вирішення у працях деяких науковців. Так, Н.В. Фарафоновна пропонує для мобілізації коштів амортизаційного фонду в банківській установі відкрити спеціальний депозитний рахунок, на якому будуть накопичуватися кошти на відтворення основних засобів. Також автор підкреслює неможливість використання коштів цього рахунку не за цільовим призначенням, а у разі потреби у фінансових ресурсах пропонується залучати кредити під цей депозит [4].

На нашу думку, створення такого фонду, безумовно, є позитивним з точки зору цільового використання коштів, але такий фонд штучно обмежує маневреність капіталу підприємства. Особливої гостроти ці процеси набувають в умовах хронічної нестачі коштів у вітчизняних підприємств.

З іншого боку, у разі більш високої ефективності господарювання підприємства по відношенню до депозитної ставки підприємство отримує прямі збитки у вигляді недоотриманого прибутку, як різницю між рівнем рентабельності підприємства та ставкою відсотка по депозитах.

Щодо можливих обсягів фінансових коштів, спрямованих на відновлення основних засобів підприємств, то деякі вчені пропонують змінити існуючі амортизаційні норми. Так, Г.Д. Безкровна пропонує для прискореного накопичення підприємствами інвестиційних ресурсів суттєво підвищити діючі норми амортизації, одночасно усунувши їх надмірну диференціацію на основі нових принципів класифікації основних засобів – за терміном його корисного використання всередині видових груп [1].

Застосування прискорених норм амортизаційних відрахувань дозволить підприємствам отримати більшу суму грошових коштів з урахуванням дисконтування амортизаційних відрахувань майбутніх періодів в умовах значних темпів інфляції. Тобто, так чи інакше, чим раніше буде нарахована амортизація, тим меншого знецінення зазнають кошти.

Між тим слід мати на увазі, що прискорення амортизації позитивно може вплинути тільки на діяльність прибуткових підприємств. Щодо збиткових, то підвищені норми амортизації не створять додаткових фінансових ресурсів, а лише підвищать збитковість за рахунок зростання витратної бази.

В умовах прискореного старіння основних засобів та низької конкурентоспроможності вітчизняних підприємств і продукції оновлення основних засобів необхідно робити на інноваційній основі з урахуванням найсучасніших світових та вітчизняних наукових розробок. Отже, виникає необхідність у додаткових стимулюючих заходах з боку держави щодо провадження інновацій. На цьому наголошують низка вітчизняних науковців.

Зокрема, А.В. Череп наголошує на необхідності державного регулювання у сфері забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств. Він

пропонує запровадити додаткові амортизаційні та податкові пільги для підприємств, які впроваджують інноваційні розробки у практику господарювання [5].

В умовах динамічної зміни макроекономічних показників у країні спостерігається парадоксальна ситуація, коли джерелом простого відтворення ресурсів, авансованих у виробничий процес, є не тільки собівартість продукції, а й частина прибутку підприємств. Це суперечить сутності кругообігу авансованих ресурсів, оскільки прибуток є джерелом розширеного відтворення.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи проведене дослідження, можна зробити такі висновки:

- в умовах підвищення інфляційного навантаження уповільнюються темпи відтворення економічних ресурсів підприємств;
- в умовах інфляції амортизаційні відрахування не здатні забезпечити потреби у фінансових коштах навіть на просте відтворення основних засобів;
- чистий дохід підприємства у першу чергу спрямовується на відтворення економічних ресурсів з найбільшою швидкістю оборотності, тобто оборотних засобів;
- забезпечення розширеного відтворення економічних ресурсів, навіть на прибуткових підприємствах, неможливе без залучення додаткових фінансових ресурсів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Безкровна Г.Д. Проблеми відтворення основних фондів на сучасному етапі розвитку економіки України / Г.Д. Безкровна // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць. – 2009. – № 7/8. – С. 53-56(8).
2. Мацибора В.І. Економіка сільського господарства : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / В.І. Мацибора. – К. : Вища школа, 1994. – 415 с.
3. Олійник О.В. Паритет цін і його рух / О.В. Олійник, Т.І. Олійник // Економіка АПК. – 2006. – № 8. – С. 114-119.
4. Фарафонова Н.В. Формування фонду відтворення основних засобів суб'єктів господарювання в ринкових умовах / Н.В. Фарафонова // Економіка та держава: міжнародний науково-практичний журнал. – 2011. – № 9. – С. 25-27.
5. Череп А.В. Тенденції розширеного відтворення основних фондів на підприємствах України / А.В. Череп // Формування ринкових відносин в Україні : збірник наукових праць. – 2009. – № 3. – С. 44-47.